

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1972
metai

VILNIUS

1973

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1972

VILNIUS

1973

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1972

VILNIUS

1973

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД
1972

ВИЛЬНЮС

1973

Redakcinė kolegija

Jurginis Juozas, Merkys Vytautas, Milius Vacys, Strazdūnaitė Rita (sekretorė), Sadžius Henrikas (vyr. redaktorius pavaduotojas), Tautavičius Adolfas, Tyla Antanas, Vaitkevičius Bronius (vyr. redaktorius), Zepkaitė Regina

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-137}{M851(10)-73}$ Z-73

UDK 9(474.5)28

TARYBŲ LIETUVOS GYVENTOJŲ IŠSIMOKSLINIMO KAITA 1959—1970 METAIS

NINA KASTANAUSKAITĖ

Tarybų Lietuvos gyventojų išsimokslinimas, kaip svarbi socialinė-ekonominė problema, plačiai nušviečiama šiuolaikinėje mokslinėje bei publicistinėje literatūroje¹.

Publikuotuose darbuose daugiausia nagrinėjamas atskirų klasių ir socialinių grupių išsimokslinimas. Minėti darbai pasirodė spaudoje iki 1970 metų visasąjunginio gyventojų surašymo ir neapima jo rezultaty.

Siame straipsnyje, remiantis skelbtais statistiniais duomenimis bei archyvine medžiaga, bandoma parodyti kiekybinius Tarybų Lietuvos gyventojų išsimokslinimo poslinkius 1959—1970 metais ir kai kurias tų poslinkių tendencijas.

Pirmiausia pažymėtina, jog nagrinėjamoju laikotarpiu Tarybų Lietuvoje iš esmės buvo likviduotas gyventojų nuo 9 iki 49 metų neraštingumas. 1959 metais iš visų 2 711 445 Lietuvos gyventojų beraščiais nuo 9 iki 49 metų save laikė 24 489 žmonės (8147 vyrai ir 16 342 — moterys). Į šį skaičių įeina invalidai ir ligoniai, negalėję mokytis dėl nesveikatos². 1970 metų gyventojų surašymo metu iš 3 128 236 respublikos gyventojų beraščių pažymėta 5149 žmonės (2370 vyrai ir 2775 moterys) nuo 9 iki 49 metų³. Dauguma jų yra invalidai arba chroniški ligoniai. Tarybų Lietuvos 9—49 metų amžiaus gyventojų raštingumas šiuo laikotarpiu pakilo 1,2 procento. Raštingi respublikos minėto amžiaus gyventojai sudarė 99,7 proc.; 1959 m. — 98,5 procento.

¹ A. Barkauskas, Kaimas, kultūra, butis, V., 1967; A. Bendžius, Aukštojo mokslo plitimas Tarybų Lietuvoje (1952—1968), LTSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbai, Istorija, t. 10, V., 1969; N. Kuncytė, Kai kurių Lietuvos TSR pramonės įmonių darbininkų amžiaus, išsilavinimo ir kvalifikacijos ryšio klausimu (1963 m. duomenys), MADA, 1969, t. 1(29); S. Lėmpertas, Išsilavinimas ir darbas, Problemos, 1968, Nr. 1; E. Baltinienė, LKP veikla darbininkų klasės bendrojo išsilavinimo lygio kėlimo srityje komunizmo statybos sąlygomis (1959—1964), LKP istorijos klausimai, t. 5, V., 1966; V. Kašauskienė, LKP priemonės gerinant visuotinį privalomą septynmetį (aštuonmetį) mokymą (1956—1961), Tarybinė mokykla, 1965, Nr. 10, ir kt.

² 1959 metų visasąjunginio gyventojų surašymo duomenys, V., 1962, p. 118.

³ Tiesa, 1971.V.6.

Kiekybinius Lietuvos gyventojų išsimokslinimo pakitimus nagrinėjamoju metu ryškiausiai atspindi 1959 ir 1970 metų gyventojų surašymo duomenų palyginimas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Lietuvos TSR gyventojų išsimokslinimo kilimas 1959—1970 metais⁴

Išsimokslinimas	Visų gyventojų			Dirbančių gyventojų		
	tūkstančiai		1970 m. procentais, palyginus su 1959 m.	tūkstančiai		1970 m. procentais, palyginus su 1959 m.
	1959 m.	1970 m.		1959 m.	1970 m.	
Aukštasis	35,4	89,7	254	31,8	85,3	268
Nebaigtas aukštasis	20,3	34,9	172	12,5	22,0	175
Specialus vidurinis	66,1	149,0	225	57,0	139,4	245
Bendras vidurinis	89,9	199,2	222	54,6	151,0	276
Nebaigtas vidurinis	299,8	505,4	169	181,4	367,0	202
Iš viso asmenų, baigusių aukštąjį ir vidurinį mokslą ir nebaigusių jo	511,5	978,2	191	337,3	764,7	227

1970 m. gyventojų surašymas rodo, kad 89,7 tūkst. žmonių buvo baigę aukštąjį mokslą, t. y. 2,5 karto daugiau, negu 1959 metais, nebaigtą aukštąjį mokslą turėjo 34,9 tūkst. (1,7 karto daugiau), specialų ir bendrą vidurinį mokslą buvo įsigiję 348,2 tūkst.— 2,2 karto daugiau ir nebaigę vidurinio 505,4 tūkst.— 1,7 karto daugiau žmonių, negu 1959 metais⁵. Darbo žmonių išsimokslinimo rodikliai dar didesni. Pirmosios lentelės duomenys rodo, jog 1970 metais šioje gyventojų grupėje labai padidėjo aukštąjį ir vidurinį mokslą baigusių asmenų, tuo tarpu turinčiųjų pradinį ir nebaigtą septynmetį bei aštuonmetį išsimokslinimą gyventojų sumažėjo nuo 41 procento iki 37 procentų, o asmenų, kurių išsimokslinimas mažesnis kaip pradinis,— nuo 34 procentų iki 13 procentų⁶.

Lietuvos gyventojų išsimokslinimas didėjo sparčiau, negu Latvijos ir Estijos bei TSRS apskritai gyventojų išsimokslinimas (žr. 2 lentelę).

Spartų respublikos gyventojų išsimokslinimo augimą lėmė objektyvūs ir subjektyvūs veiksniai.

Nagrinėjamoju laikotarpiu respublikoje sparčiai augo pramonė, kito jos struktūra, vystėsi statyba ir transportas, buvo intensyvinamas žemės ūkis ir apskritai tobulinama visuomeninės gamybos technika bei technologija ir darbo organizavimas. Šiems ūkiniams procesams trūko kvalifikuotų specialistų. Nemažai jų reikėjo besiplečiančiam švietimui (visuotinio

⁴ Lentelė sudaryta, remiantis leidinyje „Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1970 metais“, V., 1971, p. 32 paskelbtais duomenimis.

⁵ 1959 metų visasąjunginio gyventojų surašymo duomenys, p. 118; Tiesa, 1971.V.6.

⁶ Tiesa, 1971.V.6.

privalomojo aštuonmečio mokymo įgyvendinimas ir perėjimas prie visuotinio vidurinio mokymo) ir kultūros barams.

2 lentelė

Gyventojų išsimokslinimo augimo tempai (1970 m. %, palyginus su 1959 m.) apskritai TSRS, Lietuvos, Latvijos ir Estijos respublikose⁷

	TSRS	Lietuvos TSR	Latvijos TSR	Estijos TSR
Aukštasis	183	219	184	188
Nebaigtas aukštasis	118	156	150	115
Vidurinis	172	192	155	151

Atsižvelgdama į šias konkrečias liaudies ūkio ir kultūros augimo reikmes bei naujų visuomeninių santykių formavimąsi, partija ir vyriausybė atliko didelį organizacinį ir auklėjamąjį darbą, mobilizuodama respublikos gyventojus bendro ir specialaus išsimokslinimo lygiui kelti.

Išsimokslinimo augimui, be abejo, didžiulę reikšmę turėjo vis didėjančias Tarybų Lietuvos gyventojų susipratimas bei sąmoningumas.

1959 metais respublikoje, kaip ir visoje TSRS, įvestas visuotinis privalomas aštuonmetis mokymas, iš esmės buvo įgyvendintas 1962 metais. Aštuntajame penkmetyje (1966—1970 m.) buvo laipsniškai pereinama prie visuotinio vidurinio mokymo. Per paskutinįjį dešimtmetį (1960/61—1970/71 m. m.) vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių padaugėjo nuo 453 tūkst. iki 575 tūkst., specialiųjų vidurinių — nuo 32,3 tūkst. iki 65,3 tūkst., aukštųjų mokyklų studentų — nuo 26,7 tūkst. iki 57,0 tūkst.⁸ 1959—1969 metais bendrojo lavinimo vidurines mokyklas baigė 268 tūkst. žmonių, specialiąsias vidurines — 91,8 tūkst. ir aukštąsias — 44,9 tūkst. žmonių⁹.

Ypač sparčiai daugėjo specialiųjų mokyklų moksleivių ir aukštųjų mokyklų studentų. Pagal technikumų moksleivių skaičių, tenkantį 10 tūkstančių gyventojų, 1970 m. Tarybų Lietuva užėmė pirmąją vietą Tarybų Sąjungoje (207 moksleiviai), pagal aukštųjų mokyklų studentų skaičių, tenkantį 10 tūkstančių gyventojų, — šeštąją vietą (178 studentai)¹⁰.

⁷ LTSR CSV Einamasis archyvas. Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года по Литовской ССР, т. I, Вильнюс, 1971.

⁸ Lietuvos TSR liaudies ūkis ir kultūra 1965 metais, V., 1966, p. 225; СССР в цифрах в 1970 году, М., 1971, p. 190.

⁹ Lietuvos TSR liaudies ūkis ir kultūra 1965 metais, p. 236, 239, 240; Просвещение и культура Литовской ССР, Вильнюс, 1964, p. 23; Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1969 metais, V., 1970, p. 393, 401, 402.

¹⁰ СССР в цифрах в 1970 году, p. 190.

Dabar pažvelkime, kaip nagrinėjamu metu kito Tarybų Lietuvos miesto ir kaimo, taip pat vyrų ir moterų išsimokslinimas (žr. 3 ir 4 lentelės).

1959—1970 metais kaimo gyventojų, baigusią aukštąjį mokslą, skaičius išaugo 2,3 karto, nebaigusią aukštojo mokslo — 1,6 karto, baigusią specialųjį vidurinį — 2 kartus, bendrąjį vidurinį — 2 kartus. Mieste atitinkamai: 1,9, 1,3, 1,6, 1,5 karto. Nežiūrint į kaimo gyventojų išsimokslinimo augimo nemažus tempus, skirtumas tarp miesto ir kaimo šiuo požiūriu ir 1970 metais liko labai ryškus, nors 1959 metais jis buvo dar didesnis. Aukštąjį bei ne visą aukštąjį mokslą baigusią žmonių kaimuose maža. Trečiosios lentelės duomenys rodo, jog 1970 m. iš 1000 kaimo gyventojų aukštąjį mokslą buvo baigę tik 8 (1959 m.— 3), nebaigę aukštojo buvo 5 (1959 m.— 3).

Aiškinant veiksnius, nulėmusius palyginti žemą kaimo gyventojų išsimokslinimą, reikia atsižvelgti į šias aplinkybes.

Iki karo Lietuvos kaime buvo labai maža aukštesnio išsimokslinimo žmonių. Antai 1939 m. Lietuvoje 1000-čiai kaimo gyventojų aukštąjį mokslą baigusią teko 0,7 (0,9 vyrų ir 0,5 moterų) žmogaus, nebaigtą aukštąjį, vidurinį ir ne visą vidurinį — 21 (27 — vyrai, 15 moterų) žmogus¹¹.

Kaimo gyventojų išsimokslinimo rodikliai nepakankamai tiksliai atspindi tikrovę, nes dalis kaimą aptarnaujančių aukštesnio išsimokslinimo žmonių gyvena mieste.

Turi įtakos kaimo gyventojų amžiaus struktūra. Čia gyvena daugiau vyresniojo amžiaus žmonių, kurių išsimokslinimas dėl istoriškai susiklosčiusių aplinkybių yra žemesnis, negu jaunimo.

Daugelio kaimo gyventojų gamybiniai darbo procesai ne tokie sudėtingi, mažiau mechanizuoti ir automatizuoti. Jiems įsisavinti nereikia aukštesnio išsimokslinimo.

Skirtumai tarp miesto ir kaimo gyventojų išsimokslinimo nyksta. Kaip jau aukščiau nurodyta, kaimo gyventojų išsimokslinimas kyla sparčiau, negu miesto gyventojų. Norint, kad ir ateityje šis skirtumas mažėtų, būtina skatinti kaimo jaunimą mokytis vakarinėse neakivaizdinėse mokyklose.

Tarybų Lietuvoje dar yra nemažai jaunų žmonių, nebaigusią vidurinių mokyklų ir niekur nesimokančių. Statistika rodo, jog 1970 m. iš 1000 16—29 metų amžiaus žmonių 177 nebaigę net aštuonmetės mokyklos, 636 — vidurinės. Labiau atsilieka minėto amžiaus vyrai¹².

Iš buržuazijos valdymo laikų buvo paveldėtas didžiulis vyrų ir moterų išsimokslinimo skirtumas. Tarybų valdžia, sulyginusi politines vyrų ir moterų teises, pagerinusi moterų buitines, socialines sąlygas, sudarė ga-

¹¹ A. Barkauskas, min. veik., p. 68.

¹² LTSR švietimo ministerijos Einamasis archyvas.

Lietuvos TSR gyventojų išsimokslinimas¹³

		1000-čiui gyventojų 10 metų ir vyresnių turi išsimokslinimą												
aukštąjį		nebaigta aukštąjį		specialų vidurinį		bendrą vidurinį		nepilną vidurinį		pradinį		neturintieji pradinio, bet raštingi		
		1959	1970	1959	1970	1959	1970	1959	1970	1959	1970	1959	1970	
Miesto ir kaimo gyventojai	16	35	9	14	30	58	41	78	136	197	378	371	389	244
Vyrai	19	38	9	14	27	51	40	72	142	226	427	398	335	189
Moterys	14	32	9	14	32	64	42	83	131	172	339	347	432	284
Miesto gyventojai	36	61	19	22	54	84	84	128	213	249	354	305	239	148
Vyrai	42	66	21	22	49	75	83	119	222	282	399	324	183	109
Moterys	30	56	17	22	57	92	85	135	207	220	319	289	284	182
Kaimo gyventojai	3	8	3	5	15	31	13	26	87	144	393	439	485	344
Vyrai	4	9	3	4	13	25	13	23	93	168	444	477	429	291
Moterys	3	8	4	5	16	35	13	29	82	124	351	408	530	388

¹³ LTSR CSV Einamasis archyvas.
Литовской ССР, т. I, р. 177--179.

Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года по

Lietuvos TSR dirbančių gyventojų išsimokslinimas¹⁴

		1000-ėtui dirbančių gyventojų tenka dirbančių žmonių, turinčių išsimokslinimą													
		aukštąjį		nebaigta aukštąjį		specialų vidurinį		bendra vidurinį		nepilną vidurinį		pradinį		neturintįjį pradinio, bet raštingi	
		1959	1970	1959	1970	1959	1970	1959	1970	1959	1970	1959	1970	1959	1970
Miesto ir kaimo gyventojai	24	55	9	14	42	91	41	98	134	238	409	371	340	130	
Vyrai	23	54	8	13	34	72	36	84	139	264	446	387	313	124	
Moterys	24	57	11	16	52	110	46	113	128	211	366	353	372	137	
Miesto gyventojai	58	87	17	20	81	120	87	146	229	283	370	271	158	70	
Vyrai	56	88	17	19	62	99	75	129	226	311	417	289	147	62	
Moterys	60	87	18	20	104	141	102	164	232	253	312	253	172	79	
Kaimo gyventojai	4	15	5	7	21	53	15	36	82	182	431	497	442	207	
Vyrai	5	13	3	5	17	38	13	28	88	207	463	507	410	200	
Moterys	5	17	6	9	26	70	17	46	74	154	394	486	478	215	

¹⁴ LTSR CSV Einamasis archyvas, Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года по Литовской ССР, т. I.

limybę moterims įsigyti aukštesnį išsimokslinimą, specialybę. 1970 m. lapkričio 16 d. duomenimis, iš viso Tarybų Lietuvos liaudies ūkyje dirbo 54 procentai moterų specialisčių, baigusių aukštąjį mokslą, iš jų inžinierių — 30 proc., agronomių, zootechnikių, veterinarijos gydytojų — 40 proc., ekonomisčių — 63 proc., prekių žinovių — 78 proc., gydytojų — 73 proc., pedagogių ir kultūros švietimo darbuotojų — 73 proc. Moterų specialisčių, baigusių specialųjį vidurinį mokslą, respublikos liaudies ūkyje dirbo 66 procentai¹⁵.

Tačiau, kaip rodo 1970 m. visasąjunginio gyventojų surašymo duomenys, tarp vyrų ir moterų išsimokslinimo yra likę šie tokie skirtumai. 3 ir 4-oje lentelėse matome nemažus Tarybų Lietuvos moterų išsimokslinimo pakitimus. 1970 m. (duomenys 1000-čiai gyventojų) baigusių aukštąjį mokslą vyrų buvo truputį daugiau, negu moterų. Tuo tarpu su viduriniu išsimokslinimu, tiek bendruoju, tiek ir specialiuoju, 1970 m. buvo daugiau moterų. Išsimokslinimu kaimo moterys jau pralenkė vyrus. 1970 m. Tarybų Lietuvos kaime iš 1000 gyventojų, baigusių aukštąsias mokyklas, moterų 2,7 karto daugiau, vidurines — 2 kartus, nepilną vidurinį mokslą — 1,7 karto daugiau, negu vyrų. Tai būdinga jaunoms iki 39 metų moterims. 40 metų ir vyresnio amžiaus moterų išsimokslinimas mažesnis, negu vyrų, o jau 55 metų ir vyresnių — iš 1000-ties 795 nebaigusios net pradinės mokyklos¹⁶. Iš dirbančiųjų gyventojų, moterų, baigusių aukštąjį ir vidurinį mokslą, yra net daugiau, negu vyrų (žr. 4 lentelę).

TSKP XXIV suvažiavimo nutarimuose numatytas darbo žmonių materialinės gerovės kėlimas, ikimokyklinių įstaigų tinklo plėtimas, buitinio gyventojų aptarnavimo tobulinimas sudarys palankesnes sąlygas didėti dirbančiųjų moterų išsimokslinimui.

Išvados

1. 1959—1970 metais Tarybų Lietuvos gyventojų išsimokslinimas sparčiai didėjo: 1,9 karto išaugo skaičius visų, 2,3 karto dirbančių respublikos gyventojų su aukštuoju ir viduriniu (baigtu ir nebaigtu) mokslu; neliko neraštingų 9—49 metų žmonių.

2. Nagrinėjamu metu ypač pakilo moterų išsimokslinimas, išnyko anksčiau buvęs didelis išsimokslinimo skirtumas tarp vyrų ir moterų.

3. Nuolat didėja kaimo gyventojų išsimokslinimas, artėdamas prie miesto gyventojų išsimokslinimo lygio, nors skirtumas tarp jų išlieka gana ryškus.

¹⁵ Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1969 metais, p. 324.

¹⁶ LTSR CSV Einamasis archyvas. Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года Литовской ССР, т. I, p. 193, 194.

ИЗМЕНЕНИЯ В УРОВНЕ ОБРАЗОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ СОВЕТСКОЙ ЛИТВЫ В 1959—1970 гг.

Н. К А С Т А Н А У С К А Й Т Е

Резюме

В Советской Литве к 1970 г. неграмотность населения в возрасте 9—49 лет была в основном ликвидирована. Значительно повысился уровень образования населения в целом.

В 1970 г., по сравнению с 1959 г., лиц, окончивших высшие школы, было в 2,5 раза, а лиц с незаконченным высшим образованием — в 1,7 раза больше. Граждан со средним специальным и общим средним образованием стало в 2,2 раза больше. Показатели роста уровня образования женщин в Литве за тот же период значительно выше указанных общих показателей. По данным переписи в 1970 г. женщин с общим средним образованием стало относительно больше (83 на 1000), чем мужчин (72 на 1000).

Особенно значительным был рост образования занятого населения. В этой категории число лиц с высшим образованием выросло за указанный период в 2,7 раза, число лиц со средним специальным образованием — в 2,5, с общим средним образованием — 2,8 раза.

Неуклонно повышался уровень образования сельского населения: в литовской деревне в 1959 г. на каждые 100 жителей приходилось 3 человека с высшим и столько же — с незаконченным высшим образованием; в 1970 году стало соответственно 8 и 5 человек.